М. А. Чут,
аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Чернігівський національний технологічний університет
ORCID ID: 0000-0002-7316-7579

DOI: 10.32702/2306-6806.2020.12.145

ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ФОРЕНЗІК ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАКСИМАЛЬНОЇ ВАРТОСТІ ВИРОБНИЧОГО ПІДПРИЄМСТВА

М. Chut,
Postgraduate student of the Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National Technological University

THE USE OF FORENSIC TOOLS TO MAXIMIZE THE VALUE OF THE MANUFACTURING ENTERPRISE

У статті досліджено сутність процедури форензик, проаналізовано передумови, що свідчать про потребу проведення форензик на промисловому підприємстві, досліджено роль інструментів форензик у вартісно-орієнтованому управлінні підприємством, виділено основні елементи процедури форензик та побудовано структуру звіту про результати впровадження. Також виокремлено відмінності між процедурою форензик та аудитом. У результаті реалізації аналітичних процедур, проведення усіх необхідних оцінок та аналізу може бути прийняте рішення про доцільність залучення сторонніх експертів або достатності зібраних доказів. Було визначено, що експерт форензик сам формує думку щодо доречності звернення до правоохоронних органів, але остаточне рішення залишається за керівником (крім випадків, що підпадають під дію кримінального кодексу та містять ознаки приховування злочину).

The article examines the essence of the forensic procedure, analyzes the prerequisites for the need to conduct forensics in an industrial enterprise, explores the role of forensic tools in cost-oriented enterprise management, identifies the main elements of the forensic procedure and builds the structure of the implementation report. Differences between forensic procedure and audit are also highlighted. As a result of the implementation of analytical procedures, conducting all necessary assessments and analysis, a decision may be made on the feasibility of involving outside experts or the sufficiency of the evidence collected. It was determined that the forensic expert himself forms an opinion on the appropriateness of appealing to law enforcement agencies, but the final decision remains with the head (except in cases covered by the Criminal Code and containing signs of concealment of the crime).

To establish the expected parameters of the study, it is necessary to process a large array of initial data, which covers not only internal documents but also industry indicators, general economic conditions, the establishment of major trends and forecasts, which will explain some features and differences in indicators. It should also be borne in mind that the expected parameters of a forensic expert may differ significantly from the planned performance of the enterprise, as they focus on profitability rather than the realities of today. In case of detection of deviations of indicators from the expected parameters, it is necessary to determine the risk of distortion of the analyzed indicator, the reasons for this distortion, the role of determination against the background of the scale of activities and financial reporting indicators. Next, the difference between the analyzed indicators is determined: expected and actual. If the difference is significant, it is subject to further detailed consideration, as it may indicate fraud.

The article considers that forensics is a relatively new tool in the management of an industrial enterprise, but it can be very effective for cost-oriented purposes.

Ключові слова: форензик, вартісно-орієнтоване управління, аудит, звітність, контроль.
Key words: forensics, value-based management, audit, reporting, control.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Форензик — комплексне фінансове розслідування, мета якого полягає не лише у виявленні шахрайства, а і у побудові ефективної системи запобігання їх появі в

майбутньому. Як зазначають експерти-практики аудиту, запобігання шахрайства є прямим методом зростання ефективності та збільшення маржинальності бізнесу, що може означати нарощення прибутку не лише за

Таблиця 1. Передумови, що свідчать про потребу проведення форензик на промисловому підприємстві

№ п/п	Група причин	Передумови
1	Зовнішні зв'язки	Ненадійність контрагентів (постачальників сировини та покупців)
		Наявність ознак фіктивної діяльності в контрагента
		Затримки платежів за розрахунками з дебіторами та кредиторами
		Накопичення значної суми дебіторської або кредиторської заборгованості, особливо за одним контрагентом
2	Кадрові передумови	Підозри власників або керівників
		Невдоволеність персоналу умовами праці або заробітною платою
3	Майнові передумови	Часта потреба в оновленні майна, його модернізації та ремонтах
		Виникнення асортиментного дисбалансу в складі сировини, надлишків або нестач, частих браків за окремими видами продукції
4	Бухгалтерські передумови	Бухгалтерські штрафи або часті перевірки з боку податкових або інших уповноважених органів
		Затримки платежів, заплутаність фінансових потоків
		Недосконала система документообігу
5	Система внутрішнього контролю	Неефективна система внутрішнього контролю, її ненадійність або відсутність, невтішні результати аудиту

Джерело: складено автором.

рахунок зростання доходів, а і заощадження поточних витрат, у тому числі, виявивши розкрадання [1].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Потреба в проведенні форензик зумовлюється як світовим досвідом, що уособлений зведеним статистичним даними щодо шахрайств, а також особливостями ментальності населення. Світовий досвід форензик говорить про таке:

- переважна більшість осіб, що вчинили шахрайство і були помічені, здійснюють його вперше;
- у понад 40% випадків виявленого шахрайства власники підприємств не звертаються до правоохоронних органів та уникають розголосу, щоб не нашкодити репутації бізнесу;
- понад 23% виявленого шахрайства на підприємстві закінчуються розглядом в судовому порядку;
- понад 80% цивільних позовів за виявленими шахрайствами чи порушеннями задовольняються на користь позивачів [1].

МЕТА СТАТТІ

Основною ціллю статті є визначення основних елементів процедури форензик та та дослідження впливу застосування форензик з метою підвищення вартості бізнесу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ще менш як 30 років тому все населення працювало на державних підприємствах, що наклало свій відбиток на культуру трудових відносин та ставлення до майна роботодавця. Весь період радянської економіки характеризується зумисними розкраданнями майна підприємств від найнижчої до найвищої ланки організаційної структури.

Отже, в частині створення або збереження вартості бізнесу, форензик реалізовує щонайменше дві основні функції:

- пряму: перешкоджає крадіжкам на підприємстві, тобто фактичному скороченню вартості активів;

- опосередковану: формування репутаційного капіталу (іміджевої вартості) фірми.

Форензик, як спеціалізована послуга, надається на сьогодні в Україні аудиторськими, консалтинговими або детективними агентствами. Для забезпечення ефективності фінансового розслідування, на нашу думку, експертна група повинна охоплювати бухгалтерів або бухгалтерів-криміналістів, економістів, галузевих фахівців, колишніх співробітників регулюючих органів сфери ведення бізнесу, залучених експертів тощо.

Виявлені в результаті проведення процедур форензик порушення можуть мати зумисний або несвідомий характер. Несвідомі порушення виникають у результаті недостатності знань або кваліфікації персоналу, але головне — недосконалості системи внутрішнього контролю. Свідомі порушення вважають шахрайством та зачасти мають хронічний характер, а виявлені можуть бути лише після їх здійснення. Тобто превентивне їх виявлення практично неможливе [1].

Шахрайські процедури переважно направлені на привласнення активів підприємства або перекурчення показників фінансової звітності. В першому випадку відбувається пряме фактичне скорочення вартості бізнесу, а в другому — опосередковане — через деформацію враження про фінансово-майновий стан. Окрім того, якщо порушення будь-якого типу буде виявлено в процесі обов'язкового аудиту та стане підставою для надання негативного висновку, то репутація підприємства зазнає серйозних втрат, що може стати причиною зниження ринкової вартості бізнесу.

Основними методами приховування шахрайства є підробка документів для цілей виведення грошових коштів. Але особливістю саме промислових підприємств є цінність їх матеріальних ресурсів та "зручне" підґрунтя для перепродажу або реалізації на тих умовах, що вигідні виконавцю, а не власнику бізнесу. Відповідно, виникають певні особливості методики проведення форензик на промислових підприємствах, особливо в частині вартісно-орієнтованого управління. Так, перевірка може бути відкритою (коли всі суб'єкти розслідування попереджені про його проведення), спонтанною (коли власники не попереджають персонал, у т.ч. топ-менеджмент, про проведення перевірки). А от для промисло-

Рис. 1. Роль інструменту форензик у вартісно-орієнтованому управлінні промисловим підприємством з позиції протидії основним видам загроз

Джерело: складено автором.

вих підприємств найбільш ефективною, на нашу думку, є легендована перевірка. Її проведення передбачає влаштування під виглядом співробітника експерта з форензик, котрий збирає інформацію у ході бесід з колегами та огляду документів. Така перевірка є найбільш трудомісткою, але найбільш ефективною. Проте виникає питання щодо достовірності отриманих таким шляхом доказів, оскільки вони можуть ґрунтуватися на підставі пліток або навіть наклепів.

Основною задачею проведення форензик є задокументоване, доказове виявлення і підтвердження шахрайства або порушень та формування рекомендацій з їх запобігання і подолання наслідків. Тобто в процесі форензик відбувається збір доказових основ щодо захисту фінансово-майнових інтересів власників бізнесу. Важливим елементом розслідування є виявлення причин порушень (умисел, змова, некомпетентність, похибка тощо) та причинно-наслідкових зв'язків у процесах їх здійснення. Віднайдення таких зв'язків стає передумовою формулювання специфічних ризиків діяльності, певних особливостей, котрі стануть передумовою подальшої розробки управлінських заходів щодо протидії загрозам бізнесу.

Відповідно, можемо виокремити основні передумови, котрі сигналізують про потребу проведення фінансового розслідування на підприємстві (табл. 1).

Варто відзначити, що форензик дозволяє нівелювати вплив на вартість бізнесу не лише шахрайства всередині підприємства, а і такого явища, як корупція. В процесі розслідування можуть бути виявлені докази корупційних дій як з боку співробітників, так і з боку контрагентів чи чиновників. Зібрані докази стануть підставою для припинення корупційних дій та подальшого їм протистояння. Корупція може знижувати вартість бізнесу і прямо (шляхом фактичної сплати коштів у корупційних цілях), і опосередковано (в частині втрати репутації, потенційних клієнтів чи постачальників тощо).

Тут виявляється ще один напрямок збереження або зростання вартості бізнесу шляхом застосування інструменту форензик: співпраця з регуляторними органами. В процесі фінансового розслідування відбувається пошук не лише самого порушення, а і способів нівелювання його наслідків. Відповідно, при проведенні планових державних перевірок, адміністративні наслідки будуть мінімальними.

Ще одним важливим напрямком пошуку порушень є ІТ-форензик, котрий направлений на протидію кібершахрайству. Такі заходи спрямовані на забезпечення захисту як внутрішніх каналів руху активів та інформації,

так і зовнішнього впливу, наслідки якого для вартості бізнесу можуть бути фатальними.

Особливим напрямком форензик є розслідування у рамках судових спорів. У процесі слідчих дій чи судового розгляду цивільного спору власники можуть замовити розслідування, результати котрого можуть бути доказом та допоможуть мінімізувати втрати.

Отже, узагальнити роль інструменту форензик у вартісно-орієнтованому управлінні промисловим підприємством з позиції протидії основним видам загроз можемо схематично (рис. 1).

Застосування фінансових розслідувань на регулярній основі, навіть якщо підозр про порушення чи шахрайство поки що немає, здатне зменшити вплив окреслених ризиків та запобігти їх негативним наслідкам:

- зниження вартості бренду та погіршення ділової репутації;
- зниження фінансових показників діяльності;
- погіршення власного становища на ринку, втрата конкурентних позицій;
- скорочення вартості активів, виведення капіталу;
- призначення штрафів або інших санкцій в результаті судових спорів чи проваджень;
- ініціювання процедур банкрутства чи ліквідації.

У результаті реалізації процедур форензик, окрім прямих доказів шахрайства, має бути сформовано додаткові рекомендації для власників, котрі пов'язані причинно-наслідковим зв'язком (рис. 2).

Шляхом нівелювання частини ризиків, особливо ризику внутрішніх протиправних дій та порушень, форензик здатен забезпечити передумови для досягнення балансу між можливостями та ризиками (рис. 3).

Проведення на підприємстві фінансового розслідування, навіть якщо на ньому не здійснюються порушення, махінації або шахрайство, є позитивним стресом для колективом, котрий може призвести до мобілізації кадрових ресурсів, трудового потенціалу та здатностей і здібностей в колективі, компетентностей та потенціалу. Водночас вжиті "сьогодні" заходи дозволяють уникнути багатьох проблем "завтра".

Основними "слабкими" місцями на промислових підприємствах історично вважаються процеси закупівель. Передусім, особливої уваги потребують готівкові розрахунки з постачальниками, рух податкових накладних та супровідних документів. Ще одним "проблемним" місцем виступають готівкові розрахунки.

Означивши основні особливості застосування інструменту форензик в частині збереження та нарощен-

Рис. 2. Додаткові компоненти результатів форензик

Джерело: складено автором.

Рис. 3. Роль форензик у забезпеченні гармонізації умов функціонування підприємства

Джерело: складено автором.

ня вартості бізнесу, можемо змодельовати основні елементи процедури його проведення (рис. 4).

Кожен елемент процедури може видозмінюватися в залежності від мети проведення розслідування. Основними, найбільш поширеними, на нашу думку, напрямками проведення фінансових розслідувань, виходячи із виокремлених ризиків є:

1. Викривлення фінансових показників (показників фінансової звітності) є формою експертизи та аналізу слідів шахрайства в галузі фінансів, бухгалтерського обліку, первинної документації. Така перевірка включає детальний аналіз звітності підприємства (холдингу чи гру-

пи), окремих статей доходів, витрат, активів та пасивів; оцінку фінансової звітності на наявність позабалансових операцій та їх масштабу; перевірку дотримання дати балансу при відображенні операцій; перевірка операцій з позиції превалювання сутності над формою та суттєвості.

2. ІТ-форензик є аналізом електронного документообігу та кореспонденції на підприємстві, інформації на серверах та змінних носіях, перевірку каналів обміну інформацією. На цьому етапі доречним є залучення спеціалістів у галузі інформаційних технологій, котрі здатні виявити навіть цифрові "сліди" видалених або редагованих документів. Такий напрям включає збір електронних доказів, вилучення, обробку і аналіз великих масивів електронної інформації; аналіз баз даних та систем керування ними; змісту вихідної інформації за документами та перепискою тощо.

3. Корпоративне розслідування передбачає виявлення зовнішніх ризиків на основі інформації про контрагентів та ринкове середовище. Таке розслідування повинно включати: перевірку надійності постачальників, у т.ч. на предмет афільованості; виявлення зв'язків між постачальниками та співробітниками; перевірка фінансової та юридичної надійності контрагентів. Тут у нагоді стануть спеціалізовані сервіси, котрі дозволяють виявити зв'язки між фізичними та юридичними особами, адреси масової реєстрації юридичних осіб (що свідчить про фіктивність діяльності) тощо.

4. Запобігання подальшому шахрайству: побудова стратегії протидії та попередження порушень, розробка динамічних планів реалізації стратегії та системи заходів покращення ефективності системи внутрішнього контролю, підвищення її надійності.

Окреслені вище елементи процедури форензик, незалежно від напрямку проведення розслідування, мають, враховуючи задачі та особливості вартісно-орієнтованого управління, мають реалізовуватися за такими етапами [2]:

Рис. 4. Основні елементи процедури форензик

Джерело: складено автором.

I. Підготовчий етап: на даному етапі відбувається налагодження взаємозв'язку між замовником та виконавцем процедури. Відбувається підписання угоди, встановлення особливостей взаємодії. Виконавець починає вивчати бізнес клієнта, історію його функціонування, установчі документи, результати попередніх перевірок та аудиту, вивчення організаційної структури підприємства, системи документообігу, з'ясування особливостей розподілу повноважень на фірмі, що дозволяє виявити можливі слабкі місця на підприємстві.

Далі відбувається визначення особливостей взаємодії підприємства з контрагентами (relationship review and conflict check), що дозволяє виявити точки можливого конфлікту та особливості проведення розрахунків, пошук можливих напрямів спекулятивних дій тощо [3].

Тільки після цього відбувається підготовка першого листа (Engagement letter) для замовника, в котрому визначаються особливості подальшої співпраці: перелік процедур і послуг, визначення попередньої вартості послуг, повноваження сторін, орієнтовні строки, методики, що будуть застосовані тощо [2, 3].

На підставі цього листа може відбутися додаткове обговорення певних деталей співпраці. Зокрема, іноді визначити часові рамки для підтвердження шахрайства неможливо, оскільки експерт на початковому етапі не може визначити набір тих процедур по суті, що треба буде здійснити. Відповідно, коливатися може і вартість наданих послуг. Всі ці аспекти мають бути визначені до початку проведення розслідування, як і порядок врегулювання спорів. Відповідно, додатково має бути укладено додаткову угоду про платіжний цикл (Billings / fees), котра визначає регулярність та частковість платежів.

II. Етап аналітичних процедур передбачає збір та обробку відповідної інформації. Саме на цьому етапі відбувається застосування основних методів форензик. Ключовим із них є інтерв'ю — це процес опитування співробітників або інших осіб щодо їх причетності або обізнаності про фінансові шахрайства. Можливе проведення таких типів інтерв'ю: the information-seeking interview — легке інтерв'ю, котре направлене тільки на отримання інформації; the admission-seeking interview — направлене на доведення та визнання вини особи, що опитується [3].

Після збору інформації відбувається її опрацювання — аналіз внутрішньої політики і стратегії, внутрішніх нормативів та регламентів, бізнес-процесів, систем обліку та внутрішнього контролю.

Аналітичні процедури направляються передусім на зміст бухгалтерських документів та фінансової звітності. Саме первинні документи є найпотужнішою доказовою основою фінансових махінацій, оскільки містять підписи та прізвища відповідальних осіб. Водночас саме первинні документи можуть допомогти встановити пов'язаних юридичних і фізичних осіб, операції між якими можуть виглядати сумнівно. Саме результати аналітичних процедур, дослідження документів, виявлення підтирок, похибок, повторюваних операцій тощо визначають напрямки подальшого розслідування. Поєднання результатів аналітичних процедур та проведення інтерв'ю дозволяє отримати об'єктивну впевненість про фінансові порушення.

Побудова системи аналітичних процедур відбувається шляхом визначення очікуваних параметрів та індикаторів, виявлення відхилень та встановлення їх значень.

Для встановлення очікуваних параметрів дослідження необхідно опрацювати великий масив початкових даних, котрий охоплює не лише внутрішні документи, а і галузеві показники, загальні економічні умови, встановлення основних тенденцій та прогнозів, що дасть змогу пояснити окремі особливості та відмінності в показниках. Варто також зважати, що очікувані параметри експертом з форензик можуть суттєво відрізнитись

від планових показників діяльності підприємства, оскільки вони орієнтуються на прибутковість діяльності та рентабельність, а не на реалії сьогодення.

У випадку виявлення відхилень показників від очікуваних параметрів варто визначити ризик викривлення показника, що аналізується, причини цього викривлення, роль визначення на тлі масштабів діяльності та показників фінансової звітності. Далі визначається різниця між аналізованими показниками: очікуваним та фактичним. Якщо різниця є суттєвою, то вона підлягає подальшому детальному розгляду, оскільки може свідчити про шахрайство.

На цьому етапі теж варто отримати роз'яснення від керівництва або відповідальних співробітників, котрі зможуть розкрити сутність відхилень або розкрити нефінансові особливості операції, що впливають на її результат.

Data mining (інтелектуальний аналіз даних) реалізується шляхом використання програмного забезпечення спеціального призначення, котре дозволяє виявити нетипові відхилення від загальних тенденцій. Застосування такого аналізу є ефективним в сучасних умовах, оскільки більшість підприємств на сьогодні застосовують електронні форми платежів та документообігу [11].

III. Оціночний етап передбачає оцінку надійності систем обліку та внутрішнього контролю, вивчаються фактичні ризики діяльності, визначаються контрольні точки та склад суб'єктів контрольного середовища, комунікативні канали та система моніторингу.

Контрольна середовище (the control environment) являє собою сукупність об'єктів, суб'єктів та предметів контролю, взаємозв'язків між ними та способів їх реалізації, що демонструють обізнаність та відповідальність персоналу [1, с. 39].

Окрім того, в процесі форензик, мають бути визначені фактори формування та деформації контрольного середовища, особливо у слабких місцях. Так, необхідною і достатньою, на нашу думку, є наявність двох точок контролю за операцією. Система, що має на певних етапах одну точку контролю, буде вважатися ненадійною. Якщо ж точок контролю три, то така система може бути неефективною (неекономічною).

Ще одна функція, покладена на форензик, реалізується на даному етапі — оцінка ризиків (risk assessment), котра стає передумовою розробки методики управління ними та запобігання негативному впливу. Для цих цілей експерти форензик вивчають зовнішнє середовище, економічний клімат, особливості виробничого циклу та формують відповідні пропозиції керівництву підприємства.

Вивчення інформаційно-комунікаційних каналів (information and communication) має на меті встановити їх надійність та здатність до своєчасного обміну інформацією. Від надійності таких каналів часто залежить достовірність сформованих внутрішніх звітів, оперативної фінансової інформації тощо. Система каналів комунікації повинна відповідати організаційній структурі підприємства та особливостям організації виробництва. Варто також оцінити якість комунікативних зв'язків з контрагентами, що також можуть стати важливим компонентом шахрайства.

Важливим елементом забезпечення надійності внутрішніх облікових даних та показників фінансової звітності є постійний моніторинг, котрий може виступати системою періодичного тестування надійності системи внутрішнього контролю. Форензик може стати тестом для системи моніторингу та продемонструвати її надійність, знайти шляхи підвищення надійності.

У результаті реалізації аналітичних процедур, проведення усіх необхідних оцінок та аналізу може бути прийняте рішення про доцільність залучення сторонніх експертів або достатності зібраних доказів. Експерт форензик сам формує думку щодо доречності звернення до правоохоронних органів, але остаточне рішення

Рис. 5. Структура звіту про результати проведеного форензик

Джерело: складено автором.

залишається за керівником (крім випадків, що підпадають під дію кримінального кодексу та містять ознаки приховування злочину).

Тобто на цьому етапі факт шахрайства на цьому етапі або доведено, або спростовано. Крім того, експерт форензик чітко може вказати на ризикові фактори в частині подальшого запобігання шахрайства.

IV. Надання рекомендацій. Рекомендації експерта форензик повинні містити чіткий опис вчиненого шахрайства (перекручення, помилки) або його спростування, виявлені ризики, а головне — способи протидії їм та шляхи оптимізації системи внутрішнього контролю.

Детально проаналізувавши конкретне підприємство, експерт форензик має змогу змодельовати основні сценарії зловживань на ньому, можливих шахрайств, потенційно помилкових дій, що можуть бути вчинені, в т.ч. керівниками, особливо при підозрі на такі дії. Окрім того, замовнику послуг форензик має бути детально пояснено наслідки звернення (або незвернення) до правоохоронних органів щодо виявленого шахрайства. Іноді експерт може порадишити не звільняти шахрая, оскільки підозрює співучасть ще когось із співробітників, котра, поки що, не доведена.

V. Звітний етап — передбачає документування результатів усіх попередніх етапів надання фінансової послуги форензик. Документування повинно охопити всі кроки експертів, їх наслідків та рекомендацій. Всі сформовані документи мають бути зібрані в одну справу.

Таким чином, звіт про форензик мав би містити:

- Перелік та результати проведених інтерв'ю.
 - Перелік та результати проведених аналітичних процедур в частині первинних документів; облікових реєстрів; фінансової звітності.
 - Обґрунтування (доказове) виявленого шахрайства.
 - Визначення ризиків бізнесу в частині можливого шахрайства та обчислення їх впливу.
 - Результати оцінки системи внутрішнього контролю.
 - Моделювання можливих шахрайств.
 - Рекомендації про оптимізації системи внутрішнього контролю та управління тощо [2].
- У результаті, можемо сформулювати основні напрямки мінімізації ризику шахрайства на підприємстві на підставі особливостей процедур форензик для цілей підвищення вартості бізнесу:
- мінімізувати готівкові операції;
 - створення системи мотивації управлінського персоналу, що повністю залежить від результатів діяльності підприємства;
 - створення служби безпеки підприємства або утворення в її складі підрозділу (відповідальної особи) економічної та фінансової безпеки;
 - впровадження практики аналогу тендерних закупівель;
 - проведення щорічного аудиту та спонтанних перевірок.

Фінансове шахрайство виявляється, переважно, за юридичними ознаками серед яких, на нашу думку, варто виокремити такі:

- реєстрація права власності на майно (використання підставних осіб, використання заставного майна, значна кількість довіреностей в операції, часті операції з нерезидентами, операції з арештованим майном);

- використання інтелектуальної власності без належних підстав (логотипів, бренд-неймів, винаходів тощо);

- використання та копіювання чужих баз даних;
- наявність договорів щодо ексклюзивних послуг, тривалих контрактів, угод з суттєвими (відмінними від інших) бонусами або знижками;

- накопичення суттєвих сум дебіторської або кредиторської заборгованості, особливо по розрахунках з одним контрагентом.

Варто також зважати, що добре підготоване шахрайство всередині підприємства може стати ознакою рейдерського захоплення ззовні в найближчому майбутньому.

По завершенні проведення процедури форензик виконавець готує пакет заключних документів, склад якого залежить від результатів перевірки та може включати:

- експертне заключення для представлення в суді або органах слідства;

- власне резюме достатності доказів та їх обґрунтування;

- розрахунок прямої, а по можливості — ще й опосередкованої, шкоди та його документальне обґрунтування;

- рекомендації щодо заходів запобігання шахрайства в подальшому та зниження впливу інших ризиків, зокрема пропозиції щодо оптимізації системи документообороту та внутрішнього контролю.

Всі подальші кроки повинні мати системний характер та ґрунтуватися на результатах бажано, не одного дослідження, а їх періодичного комплексу та конкретних особливостей кожного підприємства. Комплекс заходів по запобіганню зловживань в частині постачання сировини на промисловому підприємстві та в частині викривлення показників фінансової звітності будуть різними, оскільки направлені на різні підсистеми та структурні підрозділи, різні компоненти організації виробництва та взаємозв'язки на підприємстві. Але загальні риси будуть спільними (рис. 5).

Важливим елементом профілактики зловживань, порушень та шахрайства на підприємстві є дієва система внутрішнього контролю та економічної безпеки на підприємстві. Побудова останньої може бути здійснена за такими кроками:

- узгодження місії та цілей підприємства і його окремих стратегій;

Таблиця 2. Відмінності між процедурами аудиту та форензик

№ п/п	Аудит	Форензик
1		Мета
	Висловлення незалежної думки про достовірність фінансової звітності	Виявлення загроз та ризиків шахрайства, встановлення винної особи та пошук доказів
2		Періодичність
	Носить регулярний характер	Переважно носить разовий або нерегулярний характер
3		Характер взаємодії (в колективі)
	Аудитор сприймається як особа, що прагне допомогти	Експерт сприймається як особа, що звинувачує та намагається довести вину
4		Презумпція
	Аудитор виявляє професійний скепсис	Експерт прагне підтвердити шахрайство

Джерело: складено автором.

— встановлення достовірних ризиків на підставі результатів форензик;
 — встановлення точок контролю та інформаційних потоків і каналів, методів їх аналізу;
 — формування кадрового, ресурсного та регламентного забезпечення функціонування підсистеми;
 — вироблення раціональних критеріїв оцінки й ефективності;
 — встановлення економічної обґрунтованості витрат на фінансову безпеку [11].

Використання інструментів форензик у світі є поширеною практикою. Американський інститут сертифікованих громадських бухгалтерів у 2019 році продемонстрував загально стандарт проведення фінансових розслідувань для аудиторів: Statement on Standards for Forensic Services No. 1 — SSFS 1 [12]. Цей стандарт передбачає дві основні форми форензик:

— Investigation (дослідження) — робота на замовлення стейкхолдерів;
 — Litigation (розслідування) — робота на регуляторні та наглядові органи [12].

Головна особливість фінансового розслідування полягає в тому, що зазвичай воно проводиться, коли порушення вже здійснено, тобто воно носить ретроспективний характер. Загалом при формуванні рекомендацій щодо застосування інструментів форензик для цілей вартісно-орієнтованого управління прослідковується схожість з аудитом. Проте при більш ґрунтовному аналізі стають помітними фундаментальні відмінності (табл. 2).

ВИСНОВКИ

Форензик як спеціалізована послуга надається на сьогодні в Україні аудиторськими, консалтинговими або детективними агентствами. Для забезпечення ефективності фінансового розслідування, на нашу думку, експертна група повинна охоплювати бухгалтерів або бухгалтерів-криміналістів, економістів, галузевих фахівців, колишніх співробітників регулюючих органів сфери ведення бізнесу, залучених експертів тощо. Основною задачею проведення форензик є задокументоване, доказове виявлення і підтвердження шахрайства або порушень та формування рекомендацій з їх запобігання і подолання наслідків.

Форензик є відносно новим інструментом в управлінні промисловим підприємством, але може стати дуже дієвим для вартісно-орієнтованих цілей, оскільки здатен забезпечити як пряме відновлення вартості бізнесу, так і опосередковане — за рахунок зростання іміджевої вартості. Використання інструментів форензик у світі є поширеною практикою. Американський інститут сертифікованих громадських бухгалтерів у 2019 році продемонстрував загально стандарт проведення фінансових розслідувань для аудиторів: Statement on Standards for Forensic Services No. 1 — SSFS 1. Головна особливість

фінансового розслідування полягає в тому, що зазвичай воно проводиться, коли порушення вже здійснено, тобто воно носить ретроспективний характер.

Література:

1. Ковбель А. Форензик — страва, яку подають холодною або чи бажаєте ви знати скільки у вас крадуть у вашому бізнесі? Kreston GCG. URL: <https://kreston-gcg.com/ua/forensic-strava-jaku-podayut-holodnoju/> (дата звернення 10.08.2019).
2. Соломіна Г.В. Форензик — інструмент фінансового розслідування діяльності підприємства. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Економіка. № 2 (10). 2018. С. 144—149.
3. Golden T.W., Skalak S.L., Clayton M.M. A guide to forensic accounting investigation. — Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, 2006. — 565 p.
4. Pasco G.A. Criminal financial investigation: the use of forensic accounting techniques and indirect methods of proof. Broken Sound Pkwy NW Boca Raton, Florida: CRC Press, 2013. — 295 p.
5. Dutta S.K. Statistical techniques for forensic accounting: understanding the theory and application of data analysis / Saurav K. Dutta. Upper Saddle River, New Jersey: FT Press, 2013. — 400 p.
6. Albrecht W.S., Albrecht C.C., Albrecht Ch.O. Forensic accounting. Andover, Hampshire: South-Western cengage learning, 2012. 667 p.
7. Davis Ch., Farrell R., Ogilby, S. Characteristics and skills of the forensic accountant. The American institute of certified public accountants. URL: <http://www.aicpa.org/InterestAreas/ForensicAndValuation/Resources/PractAidsGuidance/DownloadableDocuments/ForensicAccountingResearchWhitePaper.pdf>
8. Freeman Sh. How forensic accounting works. Howstuffworks: a division of the research engine InfoSpace. — URL: <http://science.howstuffworks.com/forensic-accounting.htm>
9. Silverstone, H., Sheetz, M. Forensic accounting and fraud investigation for non-experts. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, 2007. 306 p.
10. Weaver L. Forensic auditing. The association of chartered certified accountants. URL: http://www2.accaglobal.com/documents/forensic_auditing.pdf
11. Сидоренко Д. Форензик як спосіб захисту бізнесу. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/events/forenzik-yak-sposib-zahistu-biznesu.html> (дата звернення 10.08.2019).
12. Forensic and Valuation Services Executive Committee. Форензик: перший стандарт від AICPA. GAAP in UA. URL: <http://www.gAAP.in.ua/archives/6858> (дата звернення 10.08.2019).
13. Довгань А.П., Сурженко А.В. Оцінка вартості бізнесу в умовах впровадження вартісно-орієнтованого управління фінансами підприємств. Економічний

вісник університету державної фіскальної служби України. № 33/1. 2017. С. 293—302.

14. Линник О.І. Сучасна вітчизняна та зарубіжна практика калькулювання собівартості продукції, обліку та управління виробничими витратами підприємства. Економіка і суспільство. № 6. 2016. С. 373—378.

15. Лаговська О.А. Організаційні комунікації в системі управління: обліковий контекст / Міжнародний збірник наукових праць. № 3 (21). С. 222—232.

16. Лаврова О.О. Бухгалтерська фінансова звітність про страхову діяльність суб'єктів господарювання: дис. на зд. вч. зв. к.е.н. за спец. 08.00.09 "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)". Національна академія статистики, обліку і аудиту. м. Київ. 2016.

17. Шовкун І. Промислове відродження України: ціна питання. ZN.UA. № 12. 01-07.04.2017. URL: https://dt.ua/promyshliennost/promislove-vidrozhennya-ukrayini-cina-pitannya_.html (дата звернення: 01.09.2019).

18. Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 01.09.2019).

19. Білоцерківський завод залізобетонних конструкцій. Офіційний сайт. URL: <http://www.zbk.com.ua/index.html> (дата звернення: 01.09.2019).

20. Київський картонно-паперовий комбінат. Офіційний сайт. URL: <https://www.papir.kiev.ua/news/20/> (дата звернення: 01.09.2019).

21. Ветропак Україна. Офіційний сайт. URL: <https://www.vetropack.ua/uk/> (дата звернення: 01.09.2019).

References:

1. Kovbel', A. (2019), "Forensic is a dish that is served cold or do you want to know how much is being stolen in your business?", Kreston GTsG, available at: <https://kreston-gtsg.tsom.ua/forensits-strava-iaku-podaiut-holodnoiu/> (Accessed 20 Nov 2020).

2. Solomina, H.V. (2018), "Forensic is an instrument of financial investigation of enterprise activity", Naukovy visnyk Mukachivs'koho derzhavnoho universytetu. Seriya Ekonomika, vol. 2 (10), pp. 144—149.

3. Golden, T. W. Skalak, S. L. and Clayton, M. M. (2006), A guide to forensic accounting investigation, John Wiley & Sons, Hoboken, New Jersey.

4. Pasco, G. A. (2013), Criminal financial investigation: the use of forensic accounting techniques and indirect methods of proof. — Broken Sound Pkwy, CRC Press, NW Boca Raton, Florida.

5. Dutta, S. K. (2013), Statistical techniques for forensic accounting: understanding the theory and application of data analysis, FT Press, Upper Saddle River, New Jersey.

6. Albrecht, W. S. Albrecht, C. C. and Albrecht, Ch. O. (2012), Forensic accounting, South-Western cengage learning, Andover, Hampshire.

7. Davis, Ch. Farrell, R. and Ogilby, S. (2015), "Characteristics and skills of the forensic accountant", The American

institute of certified public accountants, available at: <http://thefraudgroupllc.com/tools/library/documents/forensic.pdf> (Accessed 20 Nov 2020).

8. Freeman, Sh. (2017), "How forensic accounting works", How stuff works: a division of the research engine InfoSpace, available at: <https://science.howstuff-works.com/forensic-accounting.htm> (Accessed 20 Nov 2020).

9. Silverstone, H. and Sheetz, M. (2007), Forensic accounting and fraud investigation for non-experts, John Wiley & Sons, Hoboken, New Jersey.

10. Weaver, L. (2018), "Forensic auditing", The association of chartered certified accountants, available at: http://www2.accaglobal.com/documents/forensic_auditing.pdf (Accessed 20 Nov 2020).

11. Sydorenko, D. (2019), "Forensic as a way to protect your business", available at: <http://iur-gazeta.tsom/publitsations/events/forenzik-iak-sposib-zahistu-biznesu.html> (Accessed 20 Nov 2020).

12. Forensic and Valuation Services Executive Committee (2007), "Forenzyk: first standart AITsPA. GAAP in UA", available at: <http://www.gaap.in.ua/archives/6858> (Accessed 20 Nov 2020).

13. Dovhan', L.P. and Surzhenko, A.V. (2017), "Valuation of business value in the conditions of implementation of cost-oriented management of enterprise finances", ekonomichny visnyk universytetu derzhavnoi fiskal'noi sluzhby Ukrainy, vol. 33/1, pp. 293—302.

14. Lynnyk, O.I. (2016), "Modern domestic and foreign practice of calculating the cost of production, accounting and management of production costs of the enterprise", Ekonomika i suspil'stvo, vol. 6, pp. 373—378.

15. Lahovs'ka, O.A. (2017), "Organizational Communications in Management: An Accounting Context", Mizhnarodnyy zbirnyk naukovykh prats', vol. 3 (21), pp. 222—232.

16. Lavrova, O.O. (2016), "Financial reporting on insurance activities of economic entities", Ph.D. Thesis, Economy, Natsional'na akademiia statystyky, obliku i audytu, Kyiv, Ukraine.

17. Shovkun, I. (2019), "Industrial revival of Ukraine: the price of the issue", ZN.UA, vol.12, available at: https://dt.ua/promyshliennost/promislove-vidrozhennya-ukrayini-tsina-pitannia_.html (Accessed 20 Nov 2020).

18. State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://vvv.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 20 Nov 2020).

19. Bilotserkivskiy zavod zalizobetonnykh konstruktсий. (2020), available at: <http://vvv.zbk.tsom.ua/index.html> (Accessed 20 Nov 2020).

20. Kyivs'kyj kartonno-paperyj kombinat (2020), available at: <https://vvv.papir.kiev.ua/news/20/> (Accessed 20 Nov 2020).

21. Vetropak Ukraina. (2020), available at: <https://vvv.vetropatsk.ua/uk/> (Accessed 20 Nov 2020).

Стаття надійшла до редакції 24.11.2020 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА